

УДК 378.4 (477.53)

О. А. Гнізділова

НАУКОВІ ШКОЛИ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

© Гнізділова О. А., 2016
<http://orcid.org/0000-0001-7706-2427>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.192965>

У статті на основі критеріальних ознак ідентифіковано найбільш потужні наукові школи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, проаналізовано науково-педагогічну діяльність професорів М. Степаненка, А. Бойко, М. Гриньової, П. Кравченка, О. Ніколенко, засновників шкіл у науці, авторів численних наукових публікацій, керівників дисертаційних досліджень, редакторів фахових наукових збірників і часописів, членів спеціалізованих учених рад.

Доведено, що початок ХХІ ст. позначений плідною діяльністю у ПНПУ наукових шкіл філологічного спрямування, які розробляють актуальні питання сучасного мовознавства (М. Степаненко) і літературознавства (О. Ніколенко), досліджують взаємодію формально-граматичної і семантичної будови речення, проблеми традицій і новаторства, розвиток жанрів і стилів у художній літературі ХХ століття, вивчають мову творів письменників-полтавців (Г. Сковороди, І. Котляревського, П. Мирного, О. Гончара, П. Ротача).

Констатовано, що наукові школи, сформовані професорами А. Бойко та М. Гриньовою, сприяють розвитку педагогічної освіти в Україні, утвердженню педагогіки як затребуваної науки про виховання, навчання й освіту на основі спеціально організованої діяльності, спілкування, саморегуляції, суб'єкт-суб'єктних, морально-естетичних відносин дорослих і дітей. Досягнення учнів цих наукових шкіл збагатили також вітчизняну історико-педагогічну науку, а впровадження результатів їхніх наукових досліджень сприяли розвитку педагогічної практики на всіх освітніх рівнях.

Встановлено, що представниками наукової школи професора П. Кравченка досліджено проблеми соціального пізнання, об'єктивні та суб'єктивні фактори історичного процесу, проаналізовано філософські й світоглядні процеси трансформації суспільства, розкрито тенезу суспільних відносин та соціальних інститутів у різних цивілізаціях і країнах.

Ключові слова: наукова школа, учений, професор, учні, науково-дослідна діяльність.

Гнізділова Е. А. Научные школы Полтавского национального педагогического университета имени В. Г. Короленко.

В статье на основе критериальных признаков идентифицировано наиболее мощные научные школы Полтавского национального педагогического

университета имени В. Г. Короленко. Проанализировано научно-педагогическую деятельность профессоров Н. Степаненко, А. Бойко, М. Гриневой, П. Кравченко, О. Николенко, основателей школ в науке, авторов многочисленных научных публикаций, руководителей диссертационных исследований, редакторов профессиональных научных сборников и журналов, членов диссертационных советов.

Доказано, что начало XXI века отмечено плодотворной деятельностью в ПНПУ научных школ филологического направления. Их представители разрабатывают актуальные вопросы современного языкознания (Н. Степаненко) и литературоведения (О. Николенко), исследуют взаимодействие формально-грамматического и семантического строения предложения, проблемы традиций и новаторства, развитие жанров и стилей в художественной литературе XX века, изучают язык произведений писателей-полтавчан (Г. Сковороды, И. Котляревского, П. Мирного, О. Гончара, П. Ротача).

Констатировано, что научные школы, сформированные профессорами А. Бойко и М. Гриневой, способствуют развитию педагогического образования в Украине, утверждению педагогики как востребованной науки о воспитании, обучении и образовании на основе специально организованной деятельности, саморегуляции, субъект-субъектных, нравственно-эстетических отношений взрослых и детей. Достижения учеников этих научных школ обогатили также отечественную историко-педагогическую науку, а внедрение результатов их научных исследований способствовали развитию педагогической практики на всех образовательных уровнях.

Установлено, что представителями научной школы профессора П. Кравченка исследовали проблемы социального познания, объективные и субъективные факторы исторического процесса, анализировали философские и мировоззренческие процессы трансформации общества, раскрыли генезис общественных отношений и социальных институтов в разных цивилизациях и странах.

Ключевые слова: научная школа, ученый, профессор, ученики, последователи, научно-исследовательская деятельность.

Hnizdilova O. Scientific schools Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko.

On the basis of criteria signs the most powerful scientific schools of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University are identified in the article; the scientific-pedagogical activities of Professors M. Stepanenko, A. Boyko, M. Hryniova, P. Kravchenko, O. Nikolenko, the founders of science schools, authors of numerous scientific publications, thesis supervisors, editors of scientific journals and magazines, members of the specialized academic councils, are analyzed.

It has been proved that the beginning of XXI century is noted by fruitful activities of scientific linguistic schools at PNPУ, which develop essential issues of modern linguistics (N. Stepanenko) and literature studies (O. Nikolenko), investigate

the interaction of formal grammatical and semantic structure of the sentence, problems of tradition and innovation, the development of genres and styles in literature of the XX century, study the language of the works of writers-Poltava inhabitants (H. Skovoroda, I. Kotliarevskiy, P. Myrnyy, O. Honchar, P. Rotach).

It has been stated that the scientific schools established by professors A. Boiko, and M. Hryniova, contribute to the development of pedagogical education in Ukraine, strengthening the popularity of pedagogy as science about up-bringing, education, training on the basis of specially organized activities, communication, self-regulation, subject-subjective, moral and aesthetic relationship between adults and children. Achievements of these scientific schools student have also enriched the national historical-pedagogical science and the implementation of the results of their researches contributed to the development of pedagogical practice at all educational levels.

It has been found that problems of social cognition, objective and subjective factors of the historical process are studied by representatives of Professor P. Kravchenko scientific school; philosophical and ideological processes of societal transformation are analyzed, the genesis of social relationship and social institutions in various civilizations and countries is revealed.

Key words: *scientific school, scientist, professor, students, scientific research activity.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування вищої освіти України в напрямі інтеграції в Європейський освітній простір передбачає перетворення педагогічних університетів на потужні наукові осередки, які генерували б нові, актуальні та перспективні дослідження. Серед основних шляхів розв'язання цього завдання є створення, збереження та примноження шкіл у науці, що підтримують імідж України як держави з високим науковим потенціалом.

Школи в науці є неодмінним постійно діючим чинником її поступу. Ефективність наукового прогресу залежить від кваліфікаційного ресурсу кадрового потенціалу, від досконалої і розвиненої інфраструктури, що постійно поповнюється висококваліфікованими працівниками, які активні в соціальному і пізнавальному плані, здатні займати власну дослідницьку позицію. Це позначається на неухильному зростанні ролі наукової спільноти, яка формує та розвиває наукове знання, сприяє його утвердженню в конкурентному науковому середовищі, поширює та впроваджує отримані наукові результати. Тому значення наукової школи як інноваційного центра модернізації освіти зростає.

Аналіз наукової літератури свідчить, що останнім часом педагогічна наука збагатилася численними дослідженнями, в яких автори (О. Гнізділова, О. Дубасенюк, Л. Зеленська, М. Лещенко та ін.) розкривають генезу окремих науково-педагогічних шкіл України, з позицій персоніфікації аналізують діяльність їх наукових лідерів. Водночас, плідна багатогранна діяльність наукових шкіл ПНПУ у систематизованому вигляді не досліджувалася, хоча біографічні відомості, результати дослідницької діяльності лідерів наукових розробок було вміщено в довідкових виданнях на пошану професорів до ювілейних дат [1; 4; 7; 11].

Відтак, **метою наукового пошуку** є ідентифікація наукових шкіл, які сформувалися в процесі багаторічної плідної науково-дослідної діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед провідних педагогічних вузів України, що ведуть підготовку висококваліфікованих працівників для закладів освіти, чільне місце посідає Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, що має столітню історію. ПНПУ – носій фундаментальних знань, високої культури й духовності, провідний освітньо-виховний, науковий осередок в регіоні, в якому турбуються про розвиток вітчизняної педагогічної науки, про наступність поколінь. В університеті успішно діє система з підготовки науково-педагогічних кадрів через аспірантуру та докторантуру. З кожним роком зростає кількість кандидатів і докторів наук, що сприяє підвищенню якості підготовки науково-педагогічних кадрів, розширенню меж групової дослідницької діяльності кафедр, упровадженню наукових результатів у навчально-виховний процес.

У ПНПУ імені В.Г. Короленка, де науково-дослідна діяльність є одним із пріоритетних напрямів роботи вищого навчального закладу, показником ефективності професійної діяльності педагогічних працівників, умовою забезпечення якості фахової підготовки майбутніх учителів, інтенсивно розвиваються потужні наукові школи.

Оскільки в межах однієї статті доволі складно приділити увагу всім без винятку науковим школам ПНПУ, зупинимось на характеристиці найпотужніших із них. В основу їх відбору покладено три основні ознаки: 1) існування наукових лідерів, на праці яких посилаються; їхній науковий

і професійний статус; 2) захищені докторські й кандидатські дисертації під керівництвом засновника наукової школи (понад 10); 3) креативна активність лідера і членів наукової школи, показниками якої є опубліковані монографії, підручники, навчальні посібники, наукові фахові статті, інші види публікацій, цитованість праць лідера та його учнів [2; 3; 8; 15; 16].

На основі контент-аналізу діяльності наукових об'єднань визначено п'ять провідних наукових шкіл ПНПУ, здобутки яких є широко відомими у вітчизняному науково-професійному середовищі. Засновниками і лідерами-натхненниками цих наукових осередків стали професори А. Бойко, М. Гриньова, П. Кравченко, О. Ніколенко, М. Степаненко. Кожна з означених наукових шкіл ПНПУ – самобутнє інтелектуально-творче об'єднання декількох поколінь науковців, що характеризується суттєвими науковими доробками як лідера, так і членів наукової школи.

Наявність у ПНПУ авторитетних наукових лідерів, які вирізняються глибокими знаннями, широким світоглядом, лідерськими якостями, прогностичним мисленням, умінням підбирати кадри створила сприятливі умови для формування потужних наукових шкіл. Успішність функціонування наукових шкіл зумовлена в першу чергу постаттю її лідера – відомого вченого. До іміджевих характеристик наукових лідерів ПНПУ ми відносимо: наявність наукового ступеня доктора наук (усі лідери НШ); присвоєння вченого звання професора (всі лідери НШ); обрання до НАН України або до галузевої академії наук (М. Степаненко – академік Академії наук вищої освіти України, П. Кравченко – академік Національної академії педагогічних наук України, А. Бойко – член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, М. Гриньова – член-кореспондент Міжнародної академії педагогічної освіти); здобуття почесного звання заслуженого діяча науки і техніки України (А. Бойко, О. Ніколенко, М. Степаненко), заслуженого працівника освіти України (М. Гриньова, П. Кравченко); кар'єрне зростання: ректор (М. Степаненко), проректор (А. Бойко, М. Гриньова, О. Ніколенко, М. Степаненко), завідувач кафедри (А. Бойко, М. Гриньова, П. Кравченко, О. Ніколенко, М. Степаненко), декан факультету (М. Гриньова, П. Кравченко, М. Степаненко); членство в експертній раді ВАК України (М. Степаненко, О. Ніколенко); членство в науково-методичній комісії МОН України (О. Ніколенко); членство в Національній спілці журналістів України

(М. Степаненко), членство в Національній спілці письменників України (М. Степаненко); членство в спеціалізованих учених радах (усі лідери НШ); участь у редколегіях наукових фахових видань України (усі лідери НШ: М. Степаненко – головний редактор альманаху “Рідний край”, наукових збірників “Історична пам’ять”, “Філологічні науки”, “Педагогічні науки”, засновником яких є ПНПУ; А. Бойко – заступник головного редактора збірника наукових праць «Педагогічні науки» і головний редактор наукового студентського часопису «Дидаascal»; О. Ніколенко є членом редколегій всеукраїнських наукових та науково-методичних видань «Всесвітня література в сучасній школі», «Зарубіжна література в навчальних закладах України», «Тема», «Гоголезнавчі студії», «Філологічні науки», «Рідний край»; М. Гриньова – головний редактор збірника наукових праць «Витоки педагогічної майстерності», заступник головного редактора журналу «Імідж сучасного педагога»; П. Кравченко – головний редактор фахового журналу «Філософські обрії» та член редакційної колегії журналу «Історична пам’ять»), опонування та рецензування дисертацій (усі лідери НШ); організація та виступи на пленарних засіданнях міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій (усі лідери НШ); кількість та якість наукових публікацій, цитування в мережі Інтернет і в наукових вітчизняних та зарубіжних виданнях (усі лідери НШ) тощо.

Збереження і примноження традицій і цінностей наукових шкіл у ПНПУ імені В. Г. Короленка на етапах становлення, розвитку і повноцінного існування, наступність у процесі формування науково-педагогічних дослідницьких кадрів, здібних до інноваційної діяльності в освіті, стали можливими за мудрого керівництва адміністрації вишу, які не тільки дбають про належну організацію науково-дослідної діяльності у ВНЗ, але й власною причетністю доводять необхідність ґрунтовного дослідження актуальних педагогічних проблем.

Наукова робота завжди була важливою складовою професійної діяльності ректора ПНПУ Миколи Івановича Степаненка. За його керівництва виш досяг значних успіхів у підготовці кваліфікованих кадрів, розвитку науки, створенні відповідних умов для навчання та виховання студентів. Це дало можливість вузу в 2015 році посісти місце в десятці кращих педагогічних навчальних закладів України [6].

Доктор філологічних наук, професор М. Степаненко – знаний в Україні та за її межами мовознавець, літературознавець, письменник, журналіст, очільник наукової школи. Його наукове поле розлоге, рясно всіяне вагомими філологічними набутками. Упродовж багатьох років учений плідно працює над розробкою актуальних питань структурного, семантичного та функційного синтаксису, має свою концепцію україномовної особистості, яку впроваджує в практику, долучаючи до цього своїх учнів і послідовників, чисельність яких з кожним роком зростає [12; 13].

У межах наукової школи діє аспірантура зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (з 2016 року 035 – філологія). Під мудрим керівництвом професора М. Степаненка підготовлені в науковій школі 19 кандидатів наук. Його учнями вважають себе не тільки ті науковці-щасливчики, які під його керівництвом написали дисертації, а тисячі вчителів-словесників загальноосвітніх навчальних закладів, педагогічні працівники різних установ, яким учений зміг привити любов до українського слова.

Основним здобутком цієї школи є розробка актуальних питань граматики і стилістики української мови, зокрема багаторівневої організації речення. Представники наукової школи М. Степаненка досліджують взаємодію формально-граматичної і семантичної будови речення, лексико-семантичну природу його конститутивних позицій; з'ясовують симетричні й асиметричні зв'язки між реченнєвими рівнями; установлюють інваріантні, варіантні, синонімічні, антонімічні, синтаксичні структури з об'єктним, атрибутивним, адвербіальним, суб'єктним, синкретичним типом семантико-синтаксичних відношень. До кола наукових зацікавлень професора М. Степаненка входять літературознавчі пошуки, присвячені творчості О. Гончара, вивченню мови творів письменників-полтавців (Г. Сковороди, І. Котляревського, П. Мирного, П. Ротача), ролі полтавських говорів у формуванні нової української літературної мови.

Школа має більше 400 наукових та науково-методичних публікацій, у тому числі авторських монографій, посібників, словників, довідників – більше 20. У лінгвістичному світі високу оцінку здобули монографії «Історія, граматики, поетика українського слова», «Публіцистична спадщина О. Гончара: мовні, навколумовні й деякі інші проблеми», «Літературний простір „Щоденників“ Олеся Гончара» та ін. Про ефективність очолюваної

М. Степаненком граматичної школи також свідчить велика кількість статей у вітчизняних і зарубіжних виданнях, апробацій результатів досліджень на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях (понад 200 виступів), рецензій на монографії, збірники наукових праць відомих учених [12; 13; 14].

Серед дослідницьких колективів ПНПУ, що здобули широке визнання в Україні та за її межами, вирізняється наукова школа доктора філологічних наук, професора О. Ніколенко. Головним здобутком наукової школи є розроблення актуальних питань сучасного літературознавства, проблем традицій і новаторства, розвитку жанрів і стилів у художній літературі ХХ століття. Учена зініціювала відкриття аспірантури зі спеціальностей 10.01.02 – російська література (з 1996 р.), 10.01.04 – література зарубіжних країн (з 2015 р.), докторантури зі спеціальностей 10.01.02 – російська література (з 2011 р.), 10.01.04 – література зарубіжних країн (з 2014 р.), 035 – філологія (2016 р.). Під її керівництвом захищено 1 докторська і 22 кандидатських дисертацій з питань літературознавства. О. Ніколенко – автор понад 300 наукових та науково-методичних публікацій, зокрема авторських монографій, навчально-методичних посібників, підручників із зарубіжної літератури для основної і старшої школи [9; 10].

Розвиток педагогічної науки на Полтавщині та в цілому в Україні пов'язаний з діяльністю майстрів педагогічної справи, які значною мірою захоплені науковим пошуком й перейняті ідеями педагогічної творчості й інноваційними технологіями у професійній освіті, серед яких засновники відомих на теренах України наукових шкіл. Серед тих, хто вносить помітний вклад у розвиток педагогічної науки – доктор педагогічних наук, професор Алла Микитівна Бойко. Ідентифікувати наукову школу А. Бойко дозволяє її активна педагогічна діяльність і багаторічна продуктивність, що характеризується як кількісними, так і якісними показниками. Спадщина науковця нараховує біля 400 праць з актуальних проблем освіти і виховання учнівської і студентської молоді. Представниками наукової школи А. Бойко опубліковано 54 одноосібні й колективні монографії, понад 500 наукових публікацій, серед яких навчально-методичні посібники, підручники для вищої школи, навчальні програми [1; 4].

Учена виплекала цілу плеяду наукових прихильників і однодумців, які охоче транслюють і всіляко примножують ідеї свого вчителя, пристрасно

і самовіддано сприяють поступові національній освіті. Професор А. Бойко плідно працює над підготовкою наукової зміни. Кількісна характеристика виконаних під її керівництвом дисертацій сягає близько сорока артефактів майстерності науково-педагогічної взаємодії, 7 з яких докторських.

Створена нею наукова школа впродовж багатьох років ґрунтовно досліджує актуальні проблеми формування у навчальних закладах України громадянина і професіонала, виховання дітей і молоді на національно-культурних традиціях українського народу, організації педагогічних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації як педагогічних комплексів, загальнопедагогічної підготовки фахівців і виховання молоді у вищих навчальних закладах України в умовах європейської інтеграції. Не залишаються поза увагою представників наукової школи А. Бойко творчі постаті видатних педагогів минулого. Професор А. Бойко та учні її школи зробили спробу повернути українському народові незаслужено забуті й втрачені імена культурно-освітніх діячів, відновили реальний доробок цих учених, науково зважено оцінили попередників з урахуванням часу. Розкриваючи нові сторінки історії української педагогіки, вони здійснили актуалізацію творчої спадщини В. Вернадського, М. Остроградського В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенко та ін. у контексті модернізації національної системи освіти [1, с. 18-25; 4].

Незважаючи на кількісний приріст членів науково-педагогічної школи, А. Бойко не полишає активної науково-дослідної, викладацької роботи. Учена виконувала обов'язки голови спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій в ПНПУ у 2013-2015 рр. Послідовниками і спадкоємцями її ідей є доктори педагогічних наук, професори Б. Год, О. Ільченко, Л. Кравченко, Л. Семеновська, В. Фазан, І. Цебрій, Н. Шиян, які примножують дослідницькі традиції наукової школи А. Бойко та здійснюють ефективну підготовку науково-педагогічних кадрів, сформували мережу власних «дочірніх» наукових об'єднань.

Успішно плекає гідну зміну науковців доктор педагогічних наук, професор ПНПУ імені В.Г. Короленка Гриньова Марина Вікторівна. Учена створила потужний колектив педагогів-одномумців, наукову школу «Саморегуляція як основа успішної педагогічної діяльності». Під її керівництвом успішно захищено 3 докторських і 25 кандидатських

дисертацій. Інноваційна робота наукової школи спрямована на відпрацювання трьох домінант: студент – викладач – освітнє середовище, де саморегуляція є вищим ступенем діяльності, озброює умінням вчитися впродовж життя. У полі наукових зацікавлень представників школи М. Гриньової розробка теоретичних засад і впровадження ідеї особистісно-орієнтованого підходу до студентів у навчально-виховному процесі. В останні роки науковий пошук аспірантів зосереджений на дослідження та розробку інноваційних методів та форм управління навчальними закладами та проектами, вивчення перспективних шляхів підготовки майбутніх менеджерів. У близько 500 друкованих працях ученої та її учнів відображені сучасні проблеми педагогіки, екології, методики викладання природних дисциплін [7].

Водночас у ПНПУ склалася наукова школа доктора філософських наук, професора П. Кравченка. Основне коло наукових зацікавлень представників його школи пов'язане із соціальною філософією, філософією історії, проблемами сучасної політичної культури та державотворення. Магістральною метою школи професора П. Кравченка є дослідження культурно-історичної детермінації розвитку людського потенціалу в процесі формування громадянського суспільства і правової держави в Україні; вивчення стратегії українського державотворення через реконструкцію вітчизняного культурно-історичного досвіду та його залучення до структури української державотворчої концепції. Під його керівництвом захищено 3 докторських і 10 кандидатських дисертацій. Серед доробку представників наукової школи є понад 300 друкованих праць, 13 з яких одноосібні та колективні монографії. За сприяння П. Кравченка науковий журнал «Філософські обрії» увійшов до наукометричної бази Scopus, що розширило інформаційне поле апробації результатів наукової роботи аспірантів і пошукувачів до міжнародного рівня [5; 11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Підсумовуючи, можна констатувати, що в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка нині діють потужні, авторитетні наукові школи зі значним когнітивним потенціалом, які мають суттєвий науковий доробок, сталі традиції, багаторічний плідний досвід наукової комунікації, регіональне і державне визнання та створюють високий науковий рейтинг освітньої установи в державі. Спільна робота наукових

лідерів з молодими дослідниками забезпечує високу продуктивність науково-дослідної діяльності й ефективну передачу професійної компетенції, сприяє введенню в науку нових поколінь. Наукові школи ПНПУ створюють науково-дослідницький і творчо-інноваційний простір і стають дослідницько-інноваційним середовищем підвищення кваліфікації й реалізації творчого потенціалу науково-педагогічних працівників.

Література

1. Алла Бойко: наукові, навчальні й моральні уроки : наукова педагогічна школа / [упоряд. : Л.А. Семеновська та ін.]; ПДПУ ім. В.Г. Короленка. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2009. – 416 с.
2. Гнізділова О.А. Ідентифікація феномену «науково-педагогічна школа» / О.А. Гнізділова // Педагогічні науки : зб. наук. пр. ПНПУ імені В.Г. Короленка. – 2014. – Вип. 60. – С. 75–83.
3. Гнізділова О.А. Наукові школи вищих педагогічних навчальних закладів Східної України ХХ століття: теорія, досвід, перспективи : монографія / О.А. Гнізділова. – Полтава : Вид-во ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2011. – 388 с.
4. Гнізділова О.А. Наукова школа професора А.М. Бойко як ефективна форма розвитку педагогічної науки / О.А. Гнізділова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. / [за заг. ред. : проф. В.І. Євдокимова і проф. О.М. Микитюка]. – Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди. – 2010. – Вип. 34. – С. 28–37.
5. Кравченко Петро Анатолійович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Кравченко_Петро_Анатолійович (05.10.16)
6. Кращі педагогічні навчальні заклади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://osvita.ua/vnz/rating/42227/> – Назва з екрана. (30.08.15)
7. Марина Вікторівна Гриньова : біобібліографічний покажчик / упор. : С. В. Спірякова, Ю. П. Кращенко, І.М. Лесунова, Г.Ю. Сорокіна. – Полтава : Р.В.Шевченко, 2011. – 132 с.
8. Надвинична Т. Розвиток наукових шкіл як суспільна проблема / Т.Надвинична // Психологія і суспільство. Науково-економічний та соціально-психологічний часопис. – 2003. – № 3. – С. 114–122.

9. Ніколенко Ольга Миколаївна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ніколенко Ольга Миколаївна](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ніколенко_Ольга_Миколаївна) (04.10.16)
10. Ніколенко Ольга Миколаївна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://philo.pnpu.edu.ua/kaf/zarybignoyliteratyu/nikolenko-om.html> (04.10.16)
11. Петро Анатолійович Кравченко : біобібліографічний покажчик : до 60-річчя від дня народження / упор. : М. І. Степаненко, Л. М. Кравченко, Я. Є. Блоха ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 204 с.
12. Степаненко Микола Іванович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Степаненко_Микола_Іванович (30.08.15)
13. Степаненко Микола Іванович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history-poltava.org.ua/?p=6498> (30.08.15)
14. Український словопоклонник: на пошану проф. Миколи Степаненка / упоряд. : Н.П. Лебідь та ін. – Полтава : АСМІ, 2008. – 228 с.
15. Фурман А. Засадничі умови виникнення наукових шкіл / А. Фурман // Психологія і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 49-59.
16. Шейко В. Ідентифікація наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю: постановка проблеми / В. Шейко, М. Каністратенко, Н. Кушнарєнко // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 9. – С. 1–5.